

de to gik længere tilbage i tiden. Sammen med Gustav Brock og Rudolph Puggaard grundlagde de i 1873 A/S Tuborgs Fabrikker. Efter et par års forløb trådte Heyman ganske vist ud af bestyrelsen, utilfreds med både virksomhedens politik og den daglige ledelse, men i 1880 gjorde et aktionæroprør (Heyman var selv største enkeltaktionær) ham til administrerende direktør og formand for bestyrelsen. Tietgen trådte ud, men uden vrede, og fra 1888 var han igen at finde i bestyrelsen. Under den nye ledelse forvandlede Tuborgs Fabrikker fra et underskudsforetagende i 1880 til et velkonsolideret foretagende ved Heymans død som en af landets rigeste mænd tretten år senere.

Arkivar ved Rigsarkivet Birgit Nüchel Thomsen har tidligere beskæftiget sig med Heymans aktiviteter inden for både slagteri- og bryggeribranchen, og hendes engagement i emnet fremgår da også tydeligt af den foreliggende udgave af Heymans breve og papirer vedrørende Tuborgs første år. De fyldige uddrag af referater, korrespondancer m.v. er ret sparsomt kommenterede (der er dog gode navne- og sagregistre), men til gengæld er den lange indledning mere indholdsrig og ambitiøs, end tilfældet oftest er ved kildeudgivelser af denne art. Det anføres (s. 25), at 'udgavens videre relevans skal ses inden for rammerne af den såkaldte entreprenørforskning', og der redegøres i denne forbindelse udførligt for den østrigsk-amerikanske nationaløkonom Joseph Schumpeters teori om den innoverende entreprenørs afgørende betydning for den økonomiske udvikling. Tuborgs held til at tage konkurrencen op med de stormægtige Carlsberg bryggerier og Heymans rastløse virksomhed i begivenhedernes centrum gør ham til kandidat til den sjældent tildelte schumpeterianske entreprenør-titel, men analyser af regnskaber og virksomhedsstrategi leder udgiveren frem til andre konklusioner: værditilvæksten opnåedes i vid udstrækning på direktionens præmisser, og fremkomsten af den på længere sigt betydeligste innovation, Tuborg-pilsneren, var ikke resultatet af velovervejede planlægning, men 'skete halvt i blinde' (s. 66 og 86).

Tillem্পningen af makroteorier på et virksomhedsmateriale (udgiveren foretager også en – ikke helt uangribelig – efterprøvning af Marx' arbejdsværdilære og finder ringe overensstemmelse med mikroniveauets virkelighed) er sjældent forekommende blandt danske økonomiske historikere, og det foreliggende dristige forsøg virker inspirerende og efterlader ønsket om en større, mere underbygget fremstilling. Birgit Nüchel Thomsen turde være mere end almindeligt kvalificeret til at skildre den moderne danske bryggeriindustri opkomst, og spørgsmålet er vel om hun ikke ville gøre forskningen en større tjeneste ved at vie tid og kræfter hertil, snarere end til den i nærværende publikations forord bebudede fortsættelse af kildeudgivelsen?

Ove Hornby

GERD CALLESEN, STEEN BILLE LARSEN og NIELS OLE HØJSTRUP JENSEN (red.):
Marx i Danmark. Historiske bidrag. Selskabet til forskning i arbejderbevægelses historie, skriftserie nr. 14. København, 1983. 198 s.

Hadde Karl Kautsky ret i, at der ved Karl Marx' død i 1883 »brød en tid frem, i hvilken den proletariske bevægelse greb hele Europa, fyldtes med hans ånd og

stillede sig på hans grundvold«? Trods den noget bombastiske udformning har selve påstanden optaget historikere og andre interesserede lige siden. Opfattelserne spænder vidt – ja hele horisonten rundt. Det ene yderstandpunkt er en blank afvisning af Kautsky, i hvert fald når det gælder hovedstrømmen i den europæiske arbejderbevægelse. Ikke ét europæisk arbejderparti af betydning, hævdes det, har konsekvent og systematisk forbundet sin politiske praksis med den marxistiske teori. Heroverfor står det andet yderstandpunkt, der ikke blot tilslutter sig Kautsky, men som ovenikøbet mener, at han på en vis måde er for beskedent. Udover sin direkte indflydelse på arbejderbevægelsen, påstås det hér, har Marx afgørende påvirket samfundsvidenskabernes og andre videnskabers udvikling – og i videre forstand endog den totale samfunds- og virkelighedsopfattelse i det 20. århundrede. Hvem har ret?

Artikelsamlingen »Marx i Danmark. Historiske bidrag« er et forsøg på at besvare dette spørgsmål – dog kun, som det fremgår, på vort eget lands vegne. Bogen er blandt de bøger, der også herhjemme udkom i anledning af 100-året for Marx' død. For dennes vedkommende på initiativ af SFAH og med støtte fra bl.a. LO.

I betragtning af emnets mangfoldighed er det forståeligt, at redaktørerne allerede i forordet understreger, hvad bogen *ikke* er. Den er ikke en samlet redegørelse for Marx' betydning for dansk arbejderbevægelse. Og for egen regning kan det tilføjes, at den absolut heller ikke er en samlet redegørelse for Marx' betydning for Danmark i nogen bredere forstand. Bogen er derimod alene en række historiske bidrag til belysning af enkelte, afgrænsede sider af Marx' betydning for Danmark. Ikke mere, men til gengæld heller ikke mindre.

Ifølge redaktørerne falder artiklerne i to hovedgrupper. I den ene beskæftiger folk som *Erik Gamby* og *Søren Federspiel* sig med forholdet mellem marxismen og den tidlige arbejderbevægelse frem til århundredeskiftet. I den anden handler bidragene af *Niels Finn Christiansen* og *Hans Kryger Larsen* om forholdet mellem marxismen og videnskaben, som det kommer til udtryk blandt danske nationaløkonomer i forrige århundrede og fire udvalgte historikere i dette århundrede. Mærkværdigvis gøres der i indledningen slet ikke opmærksom på en tredje hovedgruppe, der klart skiller sig ud fra de øvrige. Ikke mindre end tre ud af bogens ni artikler undersøger det tekstmæssige grundlag for overhovedet at beskæftige sig med Marx i Danmark, nemlig de danske Marx (og Engels)-oversættelser fra 1848 op til 1980. Indenfor dette vigtige område udfolder *Erik Elten*, *Ole Stender-Petersen* og *Steen Bille Larsen* sig.

En anden mærkværdighed er, at det såvel for den enkelte artikel som for helheden gælder, at redaktørerne ikke anfører nogen nærmere begrundelse for artiklernes tematiske indhold og kronologiske afgrænsninger. Denne undladelse fremtræder så meget desto stærkere, fordi artiklerne i så ringe grad i sig selv udgør en indlysende og klar helhed. Umiddelbart må man undres over, hvad nogle af artiklerne har at gøre i netop denne sammenhæng. F.eks. virker offentliggørelsen af nogle i øvrigt interessante breve fra Engels til danske socialister klart fejlplacerede. At Engels i det hele taget indtager en særdeles fremtrædende plads i en bog, der først og fremmest handler om Marx, sætter denne undladelse yderligere i relief.

Til de enkelte artikler, der såvel form- som indholdsmæssigt er meget forskellige, kunne der knyttes en del bemærkninger. Taget som helhed kan der imidlertid ikke være tvivl om, at de opfylder bogens udtrykkelige formål, nemlig

at påvise marxismens ikke ubetydelige rolle i Danmark i og udenfor arbejderbevægelsen. For arbejderbevægelsens vedkommende naturligvis ikke i den altdominerende grad, Kautsky påstår, men heller ikke i den meget ringe grad, man de fleste steder hidtil har antaget. Til anmelderens tilfredshed har man gjort dette problem til det væsentligste spørgsmål og først i anden række, hvad den derudover har betydet, f.eks. for den akademiske verden. At denne rækkefølge også er den, Mohren selv ville have foretrukket, siger naturligvis sig selv.

I den forbindelse er det bemærkelsesværdigt, at bogen lægger afstand til 1970-ernes eksklusive og skråsikre universitets-marxisme, hvis forbindelse tilbage til »den oprindelige marxisme«, der sættes et stort spørgsmålstejn ved (s. 11). Netop derfor kan det undre, at stort set alle artiklerne imellem linjerne fortsat er båret af en tilsyneladende klippefast tro på den »ægte« marxismes fortræffeligheder. Hvad den »ægte« vare i virkeligheden indeholder, gøres der til gengæld ikke ret meget ud af. Og når det rent undtagelsesvist sker, munder det mærkeligt nok næsten altid ud i en beklagelse over den »udflydende pluralitet«, marxismen efterhånden er endt i. Men denne uafklarede mixture af implicit tro og explicit tvivl afholder imidlertid ikke ret mange af forfatterne fra at uddele karakterer under middel til diverse socialdemokratiske politikere, fagforeningsfolk, historikere og økonomer for deres mangelfulde forståelse og lukne efterlevn af den marxistiske teori.

Mest grotesk virker det i forbindelse med P. Knudsen, der ikke levnes ret megen ære for sit foredrag om socialisme fra 1884. Men åbenbart kan selv en socialdemokrat forbedre sig! For det hedder nemlig videre: »Et foredrag, han holdt otte år senere om Marx, viser imidlertid, at han gjorde fremskridt og på det tidspunkt utvivlsomt havde læst Kapitalen, så han var i stand til kortfattet at redegøre for Marx' økonomiske lære« (s. 120). Der kan man altså se: P. Knudsen, der så at sige ene mand rejste det arbejdende folk i Danmark, får nu på et århundredes afstand den indbildske anmærkning i sin karakterbog, at han »gjorde fremskridt«. Så enkel er sagen åbenbart allerede i 1890-ernes danske bonde- og håndværkersamfund, at jo mere man eftersnakker Marx, jo »rigtigere« er ens socialismeforståelse. Selve synspunktet, men også den anvendte udtryksmåde vidner om en ahistorisk, udialektisk og moraliserende grundopfattelse, der ikke hører hjemme i en bog af denne karakter. Lidt mindre skråsikkerhed på marxismens vegne ville være at foretrække – ikke mindst, når man åbenbart ikke rigtig ved, hvad man har den i. At Mohren nemlig *selv* ville have bedømt sagen på en ganske anden måde og derudover i det hele taget ville have foretrukket selvstændig tankevirkosomhed fremfor tanketomme referater af nogle apostoliske skrifter, er der for mig at se ingen tvivl om. I hvert fald i sine bedste øjeblikke.

Trods dette og andre mindre forbehold er »Marx i Danmark« en særdeles værdifuld tilvækst til den beskedne litteratur om den store tyskers betydning for Danmark. Man må håbe, at den kan bidrage til stabiliseringen af den akademiske forskning i arbejderklassens og socialismens historie, der jo ellers i tidens løb har taget nogle gevaldige op- og nedture. Vist nok mere end nogen anden del af den historiske videnskab har studiet i arbejderbevægelsens historie været udsat for påvirkninger fra skiftende strømninger »ude« i samfundet. Negativt i form af de uberegnelige modeluner på det politiske overdrev; men også positivt som et resultat af de samfundsmæssige brydninger, der burde vedkomme os alle.

Claus Larsen